

A kér(dez)ő szenvedő Isten színe előtt

ZAMFIR KORINNA

Az ószövetségi panasz logikája és funkciója

A szerző teológus és orvos, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Karának docense.

¹Ulrich Berges: *Schweigen ist Silber – Klagen ist Gold*. Lit Verlag, Münster, 2003, 5.

²Bernd Janowski: *Arguing with God*. Westminster John Knox Press, Louisville, 2013, 330–339.

A szenvedő ember panasza a panaszszoltárok tükrében

Úgy tűnhet, hogy a keresztény vallásosság nem fér össze a panasszal, amely általában a bizalomhiány, a hitetlenség jelének minősül. E nézet alapján az Újszövetség a szenvedés türelmes, csendes elviselésére tanít. Ezt sugallhatja Jézus példája, illetve több olyan szöveg, amely a keresztényeket a fájdalom, vagy akár az igazságtalanság türelmes elviselésére biztatja. Az 1Péter-levél szerint a krisztuskövetőknek örülniük kell, ha jó tetteik, méltó életük miatt szenvednek (2,19–20; 3,14–17; 4,12–16). Ezzel Krisztus példáját követik (4,1), és osztoznak az ő sorsában (2,21; 4,13). A Jakab-levél szerint példát kell vennünk a próféták és Jób türelméről (5,10–11). Azonban az ószövetségi példák e recepciója egyoldalú, mert a Biblia olvasója ismeri Jób (7; 10; 14) és Jeremiás (11,19–20; 15,16–18; 20,7–18) szenvedélyes számonkérését, vagy Habakuk panaszát (Hab 1).¹ Továbbá a szenvedéstörténet több panaszszoltárt épít be.² A Getszemáni kertben Jézus a panaszszoltárok szavaival mondja ki mély szomorúságát (Mk 14,34 párh; Zsolt 41,6.12; 42,5). Márk és Máté szerint halála előtt Jézus egy panaszszoltár szavaival kiált fel: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” (Zsolt 22,2; Mk 15,34 párh). Lukácsnál Jézus utolsó szavai egy másik panaszszoltárból származnak (Zsolt 31,6; Lk 23,46). A 22. zsoltár sokféleképpen épül be a szenvedéstörténetbe, amely ennek fényében értelmezi Jézus szenvedését, és úgy mutatja be őt, mint a szenvedő igazat, aki a legmélyebb válságban Istenhez kiált.

Érdemes ezért megvizsgálni a panasz mondanivalóját, érvelését és funkcióját az ószövetségi imában. E tanulmány tárgya a szenvedő ember panasza a panaszszoltárok tükrében, érintőlegesen néhány bölcsességi és próféta szövegben. Ezekben a szenvedő ártatlansága tudatában mondja el Istennek fájdalmát és értetlenségét, azt a meggyőződését, hogy a szenvedés ellentmond Isten jóságának és hatalmának, a hívő ember és a nép korábbi tapasztalatának.

A szenvedés meghatározza az egyén életét, Istennel és a világgal való kapcsolatát, ezért a panasz átfogja a szenvedés pszichológiai, teológiai és szociológiai dimenzióját. A szenvedő szóvá teszi saját állapotát (én-panasz), Isten magatartását (Istennel szembeni panasz) és az ellenség támadását (ellenség-panasz).³ A következőkben az ember helyzete, illetve az Isten magatartása miatti panaszt tekintem át.

³Bernd Janowski: i. m. 37–64; Ulrich Berges: i. m. 26, 37–40.

A szenvedő ember. A szenvedés metaforikus leírása

A panasz megrázó metaforákkal írja le az ember elviselhetetlen szenvedését. A metafora a panasz keretében beszédaktus: nem egyszerűen leírja az ember helyzetét vagy Isten magatartását, hanem Istent meg akarja indítani, és cselekvésre akarja bírni.⁴

Tér-, helyzet- és természeti metaforák

⁴Brian Doyle: *Where is God When You Need Him Most?* In Erich Zenger: *The Composition of the Book of Psalms*. Peeters, Leuven, 2010, 378–379; Thomas Hieke: *Schweigen wäre gotteslästerlich*. In Georg Steins (szerk.): *Schweigen wäre gotteslästerlich*. Echter, Würzburg, 2000, 52, 56.

Fizikai/testi metaforák és a halál tapasztalata

⁵Bernd Janowski: i. m. 30–31, 33.

⁶Kathrin Liess: *Von der Gottesferne zur Gottesnähe*. In Pierre Van Hecke – Antje Labahn: *Metaphors in the Psalms*. Peeters, Leuven, 2010, 172–174.

A szenvedés szociális és lelki vonatkozásai

⁷Bernd Janowski: i. m. 57–58; Brian Doyle: i. m. 383.

A szenvedő kibírhatatlan állapotát részben tér-, helyzet- vagy természeti metaforák írják le. Az imádkozó a verem mélyén van, az alvilágban, sötétségben és a halál árnyékában (Zsolt 88,7.19; Jób 22,11). A mélységből kiált (Zsolt 130,1; vö. Zsolt 28,1; 143,7; Siral 3,55). A mélységbe zuhanással Isten távol került, ezért az ember kiált, hogy Isten meghallhassa (130,1–2; Siral 3,53.55). A mélység *helyzet*, az elveszettség állapota, a tér és helyzet metszőpontja.⁵

A szenvedőt elborítja a víz, a feje fölött átcsapnak a hullámok, elszüljed az iszapban — kicsúszik lába alól a talaj. Elmerül a tengerben (Zsolt 69,2–3.15–16). Az elborító víz, a hullámok, a tenger a kibírhatatlan, kilátástalan szenvedés metaforái, olyan állapotot írnak le, amely az ember egzisztenciáját fenyegeti, a teljes bizonytalanság és reménytelenség helyzetét. Az ember feje fölött átcsapó ár Isten haragját is jelölheti (Zsolt 88,8).

Az imádkozó sebei nem gyógyulnak, halálos beteg, fájdalma nem szűnik (Zsolt 88,16; Jer 15,18). Miközben éjjel-nappal hiába szólítja Istent, kifárad, torka bereked a kiáltozástól; szeme elhomályosul, amíg Istenére várakozik (Zsolt 69,4). Könny lett a kenyere éjjel-nappal (42,4), ágyát eláztatta könnyeivel (6,7).

Csontjai reszketnek, kifecamodtak, összetörtek, szétesnek, elégnek (Zsolt 6,3; 22,15; 31,11; 42,10; 102,4; Siral 3,4). Ezzel teste tartószerkezete szétesik. Az ember szíve, személyisége, alapvető egységének foglalatja megolvad, mint a viasz, szétfolyik, és az ember kiöntetik (Zsolt 22,15). A szenvedés hatására szétesik az ember testi-lelki egysége, és ő elindul a halálba (vö. 2Sám 14,14). Már-már a sírba száll, az alvilágot, a holtak országát érinti (88,4–6; Siral 3,6). Ez a halál hatalmának valóságos, korlátozott megtapasztalása az élet kellős közepén, olyan helyzet, amelyből Isten még kimentheti a szenvedőt.⁶

A panasz a szenvedés lelki és társadalmi vonatkozásait is szóvá teszi. Az ember Isten távolságától szenved.⁷ Magányos, elhagyott, családja és barátai is elhagyták vagy ellene fordultak (Jer 12,6; 20,10; 38,12; 41,10; 69,8; 88,19). Ismerőse csak a sötétség (Zsolt 88,19). Ellenségei félelmetes állatként támadnak rá: ordító, száját kitató oroszlán ront rá, bikák, kutyák, sakálók, méhek veszik körül.

Nagyon gyakori motívum a megszegyenülés vagy az attól való félelem (Zsolt 22,7; 25,2.7; 31,2.18, 44,14–16; 69,6–7.20; 71,1; 119,6.31 *passim*; Siral 3,14.45). A mediterrán térség társadalmi becsület-szegyen kultúrák, amelyekben a mások véleménye iránti érzékenység,

⁸Douglas L. Cairns: *Aidōs. The Psychology and Ethics of Honour and Shame in Ancient Greek Literature*. Clarendon Press, Oxford, 1993, 2; Johanna Stiebert: *The Construction of Shame in the Hebrew Bible*. Continuum, London – New York, 2002, 25–44.

Isten passzív

⁹Craig C. Broyles: *The Conflict of Faith and Experience in the Psalms*. Continuum, Sheffield, 1989, 60–61, 76–80.

¹⁰Thomas Hieke: i. m. 59–62.

¹¹Craig C. Broyles: i. m. 70–76, 78–80.

¹²Adorjáni Zoltán: *Isten emlékezése és felejtése a zsoltárok alapján*. Pannonhalmi Szemle, 2005/2. 22–33.

¹³Brian Doyle: i. m. 383.

Isten okozza a szenvedést

¹⁴Craig C. Broyles: i. m. 76–78, 119–120.

a becsület megőrzése az egyik legjelentősebb motivációs tényező.⁸ A megszegyenülés az ember társadalmi halála.

Isten magatartása és a szenvedés

A panasz kétféleképpen közelíti meg Isten szerepét a szenvedésben. Nagyon gyakran Isten távolsága vagy passzivitása teszi lehetővé a gyötrelmek bekövetkeztét. Máskor Isten jelen van, és aktívan okozza a szenvedést.⁹ Az imádkozó nem érzi szükségét annak, hogy kimentse vagy megvédje Istent, hanem az ő felelősségét állítja.¹⁰

A panasz frappáns, antropomorf képekkel írja le Isten passzivitását. Isten megfélekedezett az emberről, nem emlékezik rá többé (Zsolt 10,11; 13,2; 88,6) vagy elfelejtette a nép ínségét és szorongattatását (Zsolt 49,25; Iz 49,14–15). Elfordult tőle (6,5); elfordította vagy elrejtette arcát előle (Zsolt 10,11; 13,2; 44,25; 69,17; 88,15), úgyhogy nem is láthatja nyomorúságát.¹¹ Ha Isten elrejtí arcát, ha megfélekedik róla, az ember elpusztul. Máskor, Isten jelen van ugyan, de tétlenül ül, ezért a zsoltárosnak fel kell szólítania őt, hogy keljen fel, és emelje fel kezét, cselekedjen a javára (Zsolt 10,12). Sőt Isten elalhat, ezért fel kell őt ébresztteni (Zsolt 44,24; vö. 7,7; 35,23; 59,5).

Isten akár eltávozhat, elhagyja a szenvedőt (Zsolt 22,2; 71,11–12; Iz 49,14; 54,7). Olyan messzire került tőle, hogy már nem is hallja az ember kiáltását, ordítását, és nem válaszol könyörgésére (Zsolt 22,2–3; 69,4; 88,2–3). Késlekedik az ember segítségére jönni (Zsolt 6,4). Nemcsak véletlenül hagyta magára, hanem egyenesen elrejtőzött (Zsolt 10,1). Sehol nem található már (Jób 23,8–9). Megbízhatatlan, olyan, mint a csalóka patak, amelynek vízére nem lehet számítani (Jer 15,8), így az ember hiába keresi őt a szükség idején.

Mikor van értelme ezeknek a metaforáknak a panasz keretében? Ha az imádkozó meg van győződve arról, hogy Istennek folyamatosan ott kell lennie mellette, feléje fordulva, tekintetét rajta tartva, látó- és hallótávolságban. Ha tudja, hogy Isten jelenléte védelmező, gondoskodó, megóvja őt a szenvedéstől — az ellenség támadásától éppúgy, mint a betegségtől és a haláltól. Ha tudja, hogy „rendes” körülmények között Isten emlékezik teremtményére, alkotása mulandóságára, illetve saját könyörületére és ígéreterre.¹² Isten elfordulása, távolsága, hallgatása, felejtése, passzivitása e „normális” állapot felborulását jelenti. A panasz nem Isten nemlétéről, hanem Isten távollétéről beszél.¹³ A zsoltáros arra emlékezteti Istent, hogy ez a viselkedés ellentmond az ő lényegének.

Még megdöbbenőbbek azok a szövegek, amelyek szerint Isten nagyon is jelen van, és aktívan okozza a szenvedést.¹⁴ Antropopatikus megközelítésben Isten haragszik, és haragja felindulásában okozza a fájdalmat (Zsolt 6,2, büntet); haragja tüzes és perzsel, vagy elborítja az embert, mint a tenger hullámai (88,8.17).¹⁵ Beburkolja Istent,

¹⁵Uo. 61–67. akár a felhő, és hozzáférhetetlenné teszi, úgy, hogy a szenvedők imádsága nem is hatol át rajta (Siral 3,43–44).

Isten elveti népét (Zsolt 44,10). Bebörtönzi, befalazza, ostrom alá veszi az embert, eltorlaszolja szabadulása útját (Siral 3,5.7.9). Ő a szenvedő elszigetelődésének az oka — eltávolítja barátait és a közelállókat, úgy, hogy egyedüli társa a sötétség (88,19).

Isten rászedi az embert, és erőszakot tesz rajta (Jer 20,7). Összetöri és elveti keze alkotását (Jób 10,3). Elsorvasztja húsát és bőrét, összetöri csontjait, keserűséggel itatja, fogai összetörnek a kavicstól, hamuval tölti el (Siral 3,4.15–17). Az embert, akárcsak a népet gyalázza és neveltség tárgyává teszi (Siral 3,14.45).

Támadást indít ellene (Jób 7,20; 10,2.7; Siral 3,1.3). Harcosként vagy vadászként lenyilazza (nyilai belefúródnak, Zsolt 38,3; Jób 6,4: mérgesek; Siral 3,12–13: kifeszíti íját, és célba veszi az embert, nyilai veséibe fúródnak).

Megdöböntő, amikor a panasz az ellenségre használt vadállat metaforát Istenre alkalmazza: „Mint a lesben álló medve, olyan lett hozzám, vagy mint a rejtéken megbúvó oroszlán. Ösvényemet eltérítette és összetépett” (Siral 3,10–11; vö. Zsolt 22,15; Jób 10,16; Óz 5,14).

„...lesújtottál a halál porába”

Isten veti a mélységbe az embert (Zsolt 88,7). Ő okozza halálát („lesújtottál a halál porába”; Zsolt 22,16c; vö. Jób 10,8–9; 30,23). A sötétségbe, az alvilágba vezet (Siral 3,2.6). E döntés miatt Isten álhatatlannak, szeszélyesnek látszik, mert keze alkotását pusztítja el (Jób 10,9).

Isten elárulta népét (Zsolt 44,12), sőt igazságtalanul tette, mert a nép nem szegte meg hűségét (44,18–23). Még az sem igazolja őt, hogy bűneikkel kiérdemelték sorsukat (22–23.vv.). Ráadásul rossz kereskedőnek bizonyul, amikor ár/nyereség nélkül eladja népét, és még csak meg sem gazdagszik abból, hogy népét elárulja (44,13).

Isten szenvedést okozó jelenléte, állandó figyelése annyira nyomasztó, sőt agresszív, hogy az ember már azt kéri, hogy hagyja magára egy pillanatra (amíg a nyálát lenyeli), és vegye le róla a szemét, mielőtt végképp a halálba indulna (Jób 7,16–19; 10,20–21; 14,6.20). A szenvedő már azt szeretné, ha valaki kiszabadíthatná Isten kezéből (Jób 10,7), de ez is reménytelennek tűnik. Azt szeretné, ha Isten elrejthetné őt önmaga elől, az alvilágba (mivel ő ott nincs jelen!), amíg haragja csillapodna, és ekkor megemlékezne róla (Jób 14,13).

Milyenek látjuk Istent a panasz tükrében? A legendyhebb ítélet szerint is közömbösnek, feledékenynek, vagy szeszélyesnek. Máskor erőszakosnak, kegyetlennek, vagy egyenesen igazságtalannak. Mit tehet az ember egy ilyen Isten előtt? A legkézenfekvőbb az lenne, hogy hátat fordítson neki, otthagya, meneküljön előle — persze ha van hova —, és elfelejtse. És a szenvedő, meglepő módon, nem ezt teszi! Miként reagál e lehetetlen körülmények között? Hozzá kiált, panaszt emel ellene, kér(dez), számon kér, vádol.¹⁶ Isten lelkére beszél, hogy jobb belátásra bírja, könyörög neki.

¹⁶Craig C. Broyles:
i. m. 55–59.

A kér(dez)ő ember

¹⁷Bernd Janowski:
i. m. 46–47, 50.

A szenvedő azt éli meg, hogy a világ megváltozott, kiszámíthatatlanná vált, élete szétesik, és megérintette őt a halál.¹⁷ Ebben a reménytelen helyzetben Istenhez kiált, és felrója neki fájdalmát. Panaszt emel Isten ellen, protestál, *de* mindezt *Isten előtt* teszi.

A szenvedő számon kér és panaszt emel

A zsoltáros kérdez. Miért teszi ezt vele Isten, miért nem törődik vele? Miért hagyta el és távolodott el annyira, hogy már nem is hallja, bármilyen hangosan kiált (Zsolt 22,2)? Miért rejtőzködik a szükség és szorongatás idején (Zsolt 10,1)? Miért rejti el arcát (44,24; 88,15)? Miért lett fájdalma örökké tartó (Jer 15,18)? Miért feledkezik el népe nyomoráról és kínjairól (Zsolt 44,24–25)? Miért feledkezett meg róla, és miért kell szomorúan járnia, ellenségtől szorongatva; miért taszítja el Isten (Zsolt 42,10; 43,2; 77,1; 88,15)? Miért alszik? Meddig tart a tűrhetetlen állapot (Zsolt 13,2–3)? Miért támadt izzó haragra népe ellen (77,1)? Meddig haragszik és rejti el arcát (79,5; 80,5; 89,47)? Örökre elvetette és soha többé nem lesz irgalmas (77,8–9)?

Jób számon kérő kérdése megdöbbenő: „Hadd tudjam meg, miért támadtál meg! Hasznod van tán abból, ha erőszakhoz nyúlsz, kezed remekművét hogyha meggyalázod, a bűnösök terveit meg jóváhagyod?” (10,2–3). Isten erőszakos tette teremtménye ellen oktalán, nem hoz neki hasznot, sőt ellentmond teremtő voltának, és bennfoglaltan a bűnösök támogatása, ez viszont igazságosságával összeférhetetlen.

A kérdések nem információ-orientáltak, nem is ésszerű magyarázatot keresnek. A miért vagy a meddig csak a mondatszerkezet szempontjából kérdés, a jelentés és a funkció tekintetében azonban nem az.¹⁸ A „miért” azt a meggyőződést fejezi ki, hogy Isten érthetetlenül, sőt helytelenül cselekszik. A „meddig” nem racionális tudakozódás a szenvedés várható tartamáról, hanem azt jelzi, hogy a fájdalom már tűrhetetlen, és meg kell szűnnie.¹⁹

Az Istennel szembeni panasz másik formája a vád. Már az én-panasz is vádemelés, de Isten felelősségének a kimondása még inkább az. Isten megalkotta az embert, gondosan megformálta az anyaméhben, most pedig a halálát okozza (Jób 10,8–11). Népével szemben megszegte szövetségét, elvetette fölkentjét, lerombolta országát és városát, ellenségei örömeire népe ellen harcolt (Zsolt 89,39–46; vö. 44).²⁰

A szenvedő Isten felkére beszél

A szenvedő jobb belátásra akarja bírni Istent, megindokolja, miért mulaszthatatlanul sürgős az ő közbelépése. Isten érzelmeire, igazságérzetére, könyörületére, becsületére, érdekére hivatkozik (*argumentum ad deum*).²¹

²¹Erich Zenger:
Psalmen 51–100. Herder,
Freiburg, ³2000, 568
(W. Groß nyomán).

Az imádkozó *Isten könyörületére, szánalmára apellál*. Az én-panasz nagy része ezt szolgálja (például Zsolt 6,3,7–8; 69,27). *Emlékezteti Isten saját mivoltára, jóságára, ígéreteire, hűségére, elköteleződésére* (Zsolt 89), vagy akár *elfeledett irgalmára*.

Isten érdekei is megkívánják, hogy közbelépjen:

a) Az ember arra emlékezteti Istent, hogy amennyiben szenvedésével szemben tétlen marad vagy azt előidézi, az *imádkozó meg-szégyenül*, de ezzel Istent is szégyen éri. A szenvedőt az Istenbe vetett bizalma miatt gúnyolják ellenségei (Zsolt 22,8; vö. Jób 16,10–11; Zsolt 44,14–15.17.23; 64,9; 109,25; Bölcs 2,12–13.16–18). Ha Isten nem menti meg a benne bízót, a zsolttáros bizalma meghiúsul, és meg-szégyenülnek azok, akik benne bíznak (Zsolt 69,7–8.10–13). Végső soron Isten hitele, becsülete és dicsősége forog kockán (vö. Ter 18,23–27; Kiv 32,11–14). Isten igazságossága, jósága és méltósága megköveteli tehát, hogy közbelépjen és segítsen, változtassa meg ezt az elviselhetetlen helyzetet.

b) A szenvedő a halálhoz közeledik. A holtak azonban az alvilágban, a feledés földjén *nem emlékeznek Istenre, és nem dicsőítik* (Zsolt 6,6; 88,11; vö. 115,17a; Iz 38,18–19; Sir 17,27–28).²² Ezért ha Isten szeretné, hogy emlékezzenek rá, és dicsérjék őt, meg kell mentenie az embert. Az Ószövetség hihetetlen erőt tulajdonít az emlékezésnek. Isten emlékezete életben tartja az embert. Ha Isten megfeledekzik róla (Zsolt 88,6), megsemmisül. A feledés maga a totális pusztulás. Már az emberek emlékezetében való továbbélés is egy fajta halhatatlanságot ad, a halál ellenére (Zsolt 111,6; Sir 39,9; 44,8.10.14–15), ezért akiről megfeledektek, akinek az emléke nem marad fenn, az teljesen megszűnik létezni (Iz 26,14; Zsolt 31,13; Préd 2,16; 9,5; Sir 44,9). A zsolttáros ezért kéri Istentől, hogy ellenségei merüljenek feledésbe. De érdekes módon nemcsak Isten (vagy az ember) feledkezhet meg az emberről, hanem a halálban az ember is véglegesen elfelejti Istent, az ő csodáit (Zsolt 6,6; 88,5–6; 11–13). És ezzel Isten is megszűnik létezni számára.²³

Istennek tehát nem származhat haszna az ember halálából, hiszen a halálban nem hirdetik Isten csodáit, jóságát, hűségét (vö. Zsolt 30,10). Ezzel az üdvtörténetben véghez vitt nagy tettei feledésbe merülnek, és pusztá ideológiává válnak, ha Isten nem képes szabadító tetteit az egyén konkrét szükségében megújítani.²⁴

A halálban Isten elveszti az embert. „*Hogyha egyszer lefekszem a porba, hiába keresel, többé nem leszek*”, mondja Jób keserűen (7,22). Érvételese azt feltételezi, hogy Istennek is szüksége van az emberre, ezért nem játszhatja el a kapcsolat esélyét.

Az ember könyörög

A panasz és a meggyőzés a kérést készíti elő. Ha Isten okozza a szenvedést, az ember azért könyörög, hogy szűnjön meg haragja, vagy legalább hagyja őt magára. Ha Isten passzív, az imádkozó kiált, kéri Istent, hogy hallgassa meg imáját, fordítsa felé fülét, tekintsen rá, és ne fordítsa el arcát, hogy siessen segítségére (Zsolt 69,14.17–18; 102,1–2).²⁵ Istennek sietnie kell — vissza az emberhez, akitől eltávolodott (Zsolt 22,12.20). A szenvedő felszólítja, hogy ébredjen fel és emlékezzen (Zsolt 44,24–25). Könyörög, hogy Isten nyújtsa ki kezét a mennyből, ragadja ki, mentse ki a mélységből (Zsolt 69,14–15; 144,7; vö. 18,16–17).²⁶ Az arc, a fül, a szem odafordításának metafo-

²²Claus Westermann: *Lob und Klage in den Psalmen*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2011, 120–121; Szabó Mária: *A zsolttáros kincsei*. Szent István Társulat, Budapest, 2013, 65.

²³Erich Zenger: i. m. 573.

²⁴Uo.

²⁵Bernd Janowski: i. m. 33, 71–72.

²⁶Uo. 47.

²⁷Thomas Hieke:
i. m. 57, 59.

²⁸Bernd Janowski: i. m. 45;
Thomas Hieke: i. m. 58.

²⁹Bernd Janowski: i. m. 45;
Ulrich Berges: i. m. 5, 19;
Thomas Hieke: i. m. 50
(vö. 1Sám 2,6–7;
Siral 3,37; Iz 45,6–7;
MTörv 32,39).

³⁰Craig C. Broyles: i. m.
39, 42–46; Thomas
Hieke: *Schweigen wäre
gotteslästerlich*. Bibel und
Liturgie, 1998/4. 287–
304, magyarul: *Hallgatni
istenkáromlás volna*.
(Ford. Szántó Tamás.)
Mérleg, 1999/4. 373–381;
Thomas Hieke: i. m.
(2000) 58–59; Erich
Zenger: *Psalmen*.
Auslegungen I. Herder,
Freiburg, 2006, 76.

³¹Craig C. Broyles: i. m.
111–112, 142, 169, 221.

³²i. m. 121–122, 222;
Christoph Markschies:
*„Ich aber vertraue auf
dich, Herr!“* Zeitschrift für
die Alttestamentliche
Wissenschaft, 1991, 391–
395; Thomas Hieke:
i. m. (2000) 50;
Ulrich Berges: i. m. 25.

³³Thomas Hieke:
i. m. (2000) 55, 59;
Craig C. Broyles: i. m. 225.

³⁴Craig C. Broyles:
i. m. 224.

rája a kapcsolatban levést fejezi ki, a kéz, illetve kar kinyújtása a cselekvést. Az emlékezés átfogó kategória, mert benne kifejezést nyer a jelenlét, a gondoskodás, a könyörület és a cselekvés.

A panasz logikája

A panasz közvetlenül a válság kifejezője.²⁷ Az imádkozó, a szenvedés mélységét megtapasztalva Istent szembesíti azzal, amit veletett. A panasz azonban nem öncélú, hanem a kérés végett és a változás reményében hangzik el, abban a meggyőződésben, hogy Isten véget tud vetni a szenvedésnek.²⁸

Az Ószövetség hite szerint mindannak, ami történik, Isten az oka, minden tőle van, ő a felelős az egész valóságért, hiszen rajta kívül nincs más isten. A szenvedést ugyanaz az Isten adja, aki az életet, a jót, az örömet is.²⁹ Ebből következik, hogy a szenvedés mögött is Isten áll, akár úgy, hogy elfordul az embertől, elhagyja őt, megfélekedezik róla, és ezzel engedi, hogy rátörjön a baj, akár azzal, hogy közvetlenül okozza a szenvedést.

A panasz alapvető érve a feszültség a hit és a szenvedés tapasztalata között, az ellentét Isten múltbeli magatartása és a jelen szenvedés között. A szenvedés megkérdőjelezi az egyén és a közösség hitét. Ellentétben áll azzal, amit az egyén vagy a közösség élete, korábbi története során megtapasztalt.³⁰ Nem felel meg annak a meggyőződésnek és tapasztalatnak, hogy Isten jó és hatalmas, igaz és hűséges, megmenti a benne bízót, kitart népe mellett, és nem támogatja a gonoszt.

A közösségi panasz azt idézi fel, hogy JHWH megmentő, népéért harcoló Isten, az ő ígéreteit, szövetségét eleveníti fel.³¹ Az egyéni panasz arra a személyes kapcsolatra hivatkozik, amely Istent az imádkozóhoz köti. Ezt tükrözi már a megszólítás is, illetve a birtokosrag használata Istennel kapcsolatban („Istenem”), az isteni attribútumok („szabadításom Istene”, „sziklám”), valamint a gyakori hivatkozás a bizalomra.³² Isten ezt a bizalmas kapcsolatot szegi meg.

Noha a panasz Istent teszi felelőssé a szenvedésért, mivel nincs más Isten, az ember csak tőle kérhet segítséget.³³ Az imádkozó tehát éppen nyomorúsága mélypontján Istenhez fordul. Isten megszegte ígéreteit, illetve saját lényege ellen cselekedett, és ezzel csalódást okozott. De egyedül ő képes megoldani a válsághelyzetet, sőt köteles is erre, mivel a feszültség, illetve magatartásának rendellenes volta Isten lényegi tulajdonságait is megkérdőjelezi.³⁴ A szenvedő tehát Isten színe előtt protestál Isten ellen, Istenhez fordul Isten ellenében.³⁵

A panaszének nemcsak az Istennel és önmagunkkal szembeni őszinteség kifejezője, hanem a hit és a bizalom jele. Már a közvetlen megszólításban is a megmentő Istenbe vetett bizalom fogalmazódik meg. A bizalom kulcsfogalom a panaszszoltároknak (22,5–6; vö. 13,6; 31,7.15; 44,7–8; 56,5.12 stb.). A zsoltáros bízott Istenben, akárcsak az atyák. Isten múltbeli nagy tetteinek emlékezete a zsol-

³⁵Thomas Hieke: i. m. (2000) 63; Craig C. Broyles: i. m. 224.

³⁶Christoph Markschies: i. m. 389–390.

³⁷Joachim Begrich: *Das priesterliche Heilsorakel*. Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft, 1934, 81–92.

³⁸Bernd Janowski: i. m. 78–85.

³⁹Christoph Markschies: i. m. 397–398.

⁴⁰Bernd Janowski: i. m. 75–76 (Zsolt 13,5–6a); Craig C. Broyles: i. m. 41–42; Thomas Hieke: i. m. (2000) 50, 62, vö. 58.

⁴¹Erich Zenger: *Psalmen* 51–100, i. m. 576.

⁴²Ulrich Berges: i. m. 25.

⁴³Christoph Markschies: i. m. 391–392; Erich Zenger: *Psalmen. Auslegungen* I, i. m. 77.

⁴⁴Thomas Hieke: i. m. (2000) 53, 59–60, 61.

⁴⁵Karl-Josef Kuschel: *Ist Gott verantwortlich für das Übel*. In Gotthard Fuchs (szerk.): *Ansichts des Leids an Gott glauben?* Verlag J. Necht, Frankfurt am Main, 1996,

táros reményének alapja, ezek miatt bízhat abban, hogy az ő életében is megismétlődhetnek ezek a csodák. A bizalom aktusával az imádkozó Isten kezébe teszi az életét.³⁶ A panaszszoltároknak gyakran tapasztalt hangvételváltozás, az átmenet a panaszból a hálába nem hangulatváltozásnak tulajdonítható, nem is egy hipotetikus üdvösségpróféciának,³⁷ hanem kulcsa a bizalom.³⁸ A panaszszoltárok a bizalom „célirányos paradigmái”.³⁹

Végső soron maga a panasz a bizalom és a remény megnyilvánulása.⁴⁰ Ez a legreménytelenebbnek látszó panaszra, a Zsolt 88-ra is érvényes:⁴¹ „Jahve, *szabadításom Istene, éjjel-nappal hozzád kiáltok.*” Az imádkozót összetörő fájdalom részletes ecsetelése, az ismételt kiáltás Istenhez (2–3; 10; 14 vv.) csak akkor érthető, ha a szoltáros meg van győződve Isten együttérzéséről, könyörületéről és hatalmáról. Éppen ezért a panasz nem eltávolodás Istentől, hanem közeledés hozzá.⁴² A panaszének, tipikus felépítésével irányítja az imádkozót, aki úgy fejezi ki fájdalmát, hogy közben megőrzi Istenbe vetett bizalmát, konokul kitart mellette, akkor is, amikor úgy érzi, hogy Isten hűtlen lett hozzá.⁴³

A szenvedés tapasztalatában Isten egyszerre megszólítható és számon kérhető, illetve szuverén és szabad, fájdalmat okozó és megmentő. Az ember nem érzi szükségét annak, hogy megvédje Istent és igazolja a magatartását, és nem törődik bele a szenvedésbe. De soha nem is mond le róla, soha nem vonja vissza bizalmát.

Zárógondolatok

Az újkori teodicea gyakran azzal próbálja Isten igazságosságát és jóságát menteni, hogy a szenvedést racionalizálja, szükségességét és pozitív funkcióját állítja, vagy beépíti a megváltástanba, és ezzel sajátos értéket tulajdonít neki.⁴⁴ Egyes lelkeségi irányzatok a szenvedés türelmes vagy egyenesen örvendező elviselését szorgalmazzák. E törekvésekkel szemben azonban Karl-Josef Kuschellel megállapítható, hogy „a teodicea-kérdés nem oldható meg sem a szenvedés funkcionalizálása által egy rend-teológia keretében — sem egy szeretet-szenvedés-teológia által, sem a tűrés, elviselés, passzív elfogadás spiritualitása révén (...). Az ellenvetések a teodicea-kérdés elvi megválaszolhatatlanságát mutatják, a szenvedés radikális összeegyeztethetlenségét a teremtő Isten és a teremtés jóságával. (...) Az ártatlan szenvedést nem lehet elméletileg megérteni, hanem csak a gyakorlatban kiállni. E gyakorlati kiállás egyik módja a panasz.”⁴⁵

A bibliai panasz nem ad racionális magyarázatot a szenvedés okára, értelmére vagy céljára. Így a teodiceai kérdés végső soron nyitott marad.⁴⁶ De az imádkozó szerint Istennek nincs szüksége védelemre vagy felmentésre. Sőt, ha szenvedést okoz, nem is lehet őt megvédeni. A panaszban azonban az ember megőrzi Istennel való eleven kapcsolatát, oly módon, hogy közben nem törődik bele a szenvedésbe. Nem igazolja a szenvedést, nem kovácsol belőle ideológ-

246. (ford. Z. K.);
vö. Ulrich Berges:
i. m. 8; Thomas Hieke:
i. m. (2000) 60.

⁴⁶Thomas Hieke:
i. m. (2000) 60–62;
Georg Steins: *Klagen ist
Gold!* In uő.: i. m. 11.

⁴⁷Thomas Hieke:
i. m. (2000) 62–63;
Erich Zenger: *Psalmen.
Auslegungen* I, i. m. 78.

⁴⁸Brian Doyle:
i. m. 382–383.

A panasz spirituális és liturgikus jelentősége

⁴⁹Erich Zenger: *Psalmen.
Auslegungen* I, i. m. 70;
Christoph Marksches:
i. m. 387, 391–392.

⁵⁰Paul Beauchamp:
A zoltárok és mi.
(Ford. Vajda András.)
Pannonhalmi Szemle,
1996/3. 11.

giát, nem háritja az emberre a felelősséget; ezzel szemben azt a meggyőződést fejezi ki, hogy Istennek kötelessége a fennálló viszonyokat megváltoztatni, és képes ezt megtenni.⁴⁷ A panasz felszabadítóan hat, mert az ember őszinte lehet Isten és önmaga előtt, kimondhatja fájalmát, kérdéseit, és remény ébredhet benne.

A panasz nyelvezete és érvelése erőteljesen metaforikus, illetve antropomorf-antropopatikus. Isten eltávolodásáról, illetve sietős közeledésről, arca, tekintete, füle elfordításáról vagy odafordításáról, haragjáról és könnyöretéről, feledéséről és megemlékezéséről olvasunk. Az alapvető metafora a panaszban Isten távolléte. Azért van szükségünk metaforákra, mert bizonyos esetekben, így például Istennel kapcsolatban, a fogalmaink elégtelenek.⁴⁸ A szenvedésről szóló beszéd összefüggésében ez hatványozottan igaz. A távollét vagy terhes jelenlét metaforái ugyanakkor olyan Istenről szólnak, aki nem egy elvont, transzcendens eszme, hanem aki személyes kapcsolatban áll az emberrel, akinek — az imádkozó meggyőződése szerint — természetszerűleg a hívő ember és az ő népe mellett kell állnia.

A panaszszövegek jó részének *Sitz im Lebenje* a liturgia. A panasz imádkozója egy paradigmatis imádkozó, a panasz pedig olyan tipikus ima, amellyel bármely szenvedő azonosulhat, amelyet saját helyzetére alkalmazhat.⁴⁹ Liturgikus használatuk ellenére a panaszszóltárok mégsem teljesen sztereotip szövegek, hanem a mindenkori ember valódi tapasztalatát fejezik ki. Minden ember élete valamely pillanatában szembesül az őt összetörő fájdalommal, léte fenyegetett voltával, és ez maradandó nyomot hagy benne, megváltoztatja, akkor is, ha a veszélyhelyzet elmúlt.⁵⁰ A panaszszóltárokban bármelyikünk fájalma és reménye, bizalma és féelme kifejezést nyerhet. A panasz ezért maradandó spirituális és liturgikus jelentőséggel bír.

A panasz kihívást jelent a teológia számára. Felveti a kérdést, hogy azok a teodiceai, illetve megváltástani rendszerek, amelyek Istent felmentik minden felelőség alól és/vagy a szenvedés értékét és szükségyszerűségét hangoztatják, nem gyártanak közben ideológiát a szenvedés türelmes elviseléséből? Isten kimentése okán nem helyeznek-e elviselhetetlen terhet a szenvedő emberre, akitől azt a jogot is elvitatják, hogy Isten előtt kimondja fájalmát? Nem feledtetik-e el a keresztényekkel, hogy kötelességük a szenvedéssel és az igazságtalansággal szembeszállni?